
ЛІТЕРАТУРА

1. Аксенова О.А. Управленческий тренинг – эффективная форма повышения квалификации руководящих работников // Игровые методы в образовании и научных исследованиях : Материалы XVIII международного семинара / О.А.Аксенова, В.И.Легостаева. – Киев, 1991. – С. 10-12.
2. Бандурка А.М. Психология управления / А.М.Бандурка, С.П.Бочарова, Е.В.Землянская. – Харьков : ООО "Фортуна пресс", 1998. – 256 с.
3. Брюховецька О.В. Психологічні особливості управлінського спілкування керівників загальноосвітніх навчальних закладів //Актуальні проблеми психології. Том.І: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія: Зб. Наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д., Карамушки Л.М. – К. : Міленіум, 2006. – С.6-9.
4. Орбан-Лембрик Л.Е. Психология управления: Посібник / Л.Е.Орбан-Лембрик. – К. : Академ-видав, 2003. – 568 с.
5. Черноусенко Н.С. До питання використання тренінгових занять у роботі з керівниками різних рангів / Н.С.Черноусенко // Збірник наукових праць. - №16. Частина II. – Хмельницький: Видавництво Національної академії ПВУ, 2001. – С. 168-177.

Песчаная В.Н.

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СУДОВОДИТЕЛЕЙ К УПРАВЛЕНЧЕСКОМУ ОБЩЕНИЮ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ВУЗах

Рассматриваются психологические особенности управленческого общения, которое является одним из важнейших факторов профессиональной успешности будущих судоводителей.

Ключевые слова: высшее образование, техническое образование, профессиональное образование, общение, руководитель, судно, команда.

Pishana V.

CHARACTERISTICS OF THE PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF FUTURE NAVIGATORS TO MANAGER COMMUNICATION DURING TRAINING UNIVERSITIES

Discusses the psychological characteristics of management communication, which is one of the most important factors of professional career of the future navigators.

Keywords: higher education, technical education, professional education, communication, manager, ship, command.

УДК 159.942-057.87

Рябова В.О.

ВПЛИВ ВЗАЄМИН МІЖ СТУДЕНТАМИ І ВИКЛАДАЧАМИ НА «Я-КОНЦЕПЦІЮ» МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Стаття присвячена проблемі формування у майбутніх спеціалістів з вищою освітою позитивної «Я-концепції». Розглядаються особливості ситуації взаємин викладачів і студентів, механізми впливу на «Я-концепцію» майбутнього фахівця.

Ключові слова: позитивна «Я-концепція», «вчинок самопізнання», конфліктність ситуації, діагностика взаємин, вплив на «Я-концепцію» студента.

Без розв'язання проблеми підготовки нової генерації української молоді неможливо реалізувати ідею розбудови національної економіки України. Велика надія покладається на нинішнього студента вищого навчального закладу – майбутнього фахівця економіки держави. Поряд з ідеєю національного відродження необхідно трансформувати в його самосвідомість гуманістичні ідеї національної педагогіки, найважливішою з яких є сприйняття людини як самоцінності, прийняття її неповторної індивідуальності. Водночас передумовою для цього є прийняття молодою людиною себе, розуміння себе, любов до себе. «Позитивне сприйняття молодою людиною самої себе є одним із найважливіших чинників роботи і сприяє розвитку у неї позитивної «Я-концепції» [1, с. 307]. Результати дослідження американського психолога Р. Бернса свідчать про те, що наявність у молодій людини позитивної «Я-концепції» не тільки проявляється в її успішному навчанні, але й вселяє впевненість в її можливостях, дозволяє проявляти свої здібності певною мірою і дає відчуття власної гідності».

Розуміючи під «Я-концепцією» складну динамічну систему уявлень особистості про саму себе як «установок на себе» у взаємозв'язку когнітивних (зміст уявлень про себе), емоційно ціннісних (ставлення до себе, що проявляється в системі самооцінок) і поведінкових (прояв перших двох у поведінці) ознак [8, с. 435-436], виходячи з того, що «Я-концепція» є прижиттєвим утворенням людини, вважається, що формування позитивної «Я-концепції» студента є одним з найважливіших завдань викладача вищого навчального закладу, в якому він здобуває освіту.

З погляду вчинкового підходу в сучасній психології (О.Киричук, В.Роменець, Т.Титаренко та ін.) розглядається «вчинок самопізнання», результатом якого і є «Я-концепція» людини. Одночасно «у ланцюговій реакції вчинків відбувається духовне формування індивіда, розгортання та ствердження неповторної сутності його «Я», його особистості» [7, с. 293]. «Кожний здійснений вчинок для особистості – акт ствердження власного «Я» і водночас акт розвитку власного «Я», акт набування нових особистісних якостей, нового досвіду» [7, с. 498].

Взаємини «студент-викладач» можна, на наш погляд, розглядати як одну із ситуацій, де розгортається вчинок самопізнання студента, в процесі якого формується «Я-концепція» майбутнього фахівця. «Педагогічна взаємодія викладача та студента завжди є тривалою у часі, оскільки є довгим шлях пізнання особистістю, що формується, своєї індивідуальності та освоєння засобів виявлення себе у світі» [7, с. 282]. Однак ця ситуація взаємодії може стати і загрозливою для вже сформованої «Я-концепції». З самоаналізу студента академії Андрія Ш.: «Я – майбутній спеціаліст? Я готовий до роботи за спеціальністю? Ні! Я хочу забути все, чому мене навчили в академії, починати набувати професію «з нуля», працюючи...» В ході психологічної бесіди встановлено, що детонатором цієї «катастрофи самосвідомості» були взаємини з окремими викладачами. Конфліктність вчинкової ситуації породила внутрішньо-особистісний конфлікт даного студента (кризу, стрес, тривожність). «Людина не народжується з «Я-концепцією», «Я-концепція» формується у спілкуванні людини з іншими людьми на основі їхніх ставлень, оцінок стосовно неї як особистості, структуруючи переконання людини щодо себе відповідним чином [5, с. 36].

Щоб процес формування особистості майбутнього студента в умовах вищого навчального закладу був керованим, необхідно усвідомлювати як особливості самої ситуації взаємин викладачів і студентів, так і встановлення механізмів впливу на «Я-концепцію» студента.

Передусім нас цікавить, яке місце посідають взаємини «студент-викладач» у системі життєвих цінностей викладачів та студентів. На основі багаточисельних бесід під час індивідуальної роботи зі студентами всіх напрямків підготовки та окремими викладачами, де пропонувалось оцінити значущість різних сторін їхнього професійно-навчального життя (результати роботи\навчання, обрана професія, матеріально-методичне оснащення навчального процесу, взаємини з товаришами-колегами, взаємини зі студентами-викладачами тощо), вдалося

приблизно вирахувати коефіцієнт регресії. Він показує, внесок взаємин «студент-викладач» в ступінь задоволеності тим, як здобувається майбутня професія.

Отримані данні свідчать про те, що цінність взаємин «студент-викладач» для студентів суттєво вища, ніж для викладачів. Лише в першокурсників цей показник вищий, що пояснюється складністю адаптаційного періоду (нові умови проживання, інші вимоги, нові товариші, віддаленість від батьків тощо). Взаємини з викладачами виявилися (на їхню думку) досить схожими із взаєминами з шкільними вчителями, тому і не викликають в них особливих переживань.

Стійка тенденція зростання цінностей взаємин «студент-викладач» на наступних курсах свідчить, з одного боку, про трансформацію в семантичний простір «Я» студента конструкту «Я – майбутній спеціаліст з вищою освітою», що дає йому можливість ідентифікувати себе («уподібнення себе значущому іншому як зразку на основі емоційного зв'язку» [8, с. 127] з викладачем, сприймати його як свого потенційного колегу, з іншого боку, прояв загострення протиріч між сформованим уявленням студента про себе з позицій прийняття соціально-професійної ролі і невиправданим сподіванням на цілісність «Я-концепції» студента. Із самоаналізу студента Дениса К.: «Коли під час пробного рейсу старпом почав робити мені зауваження ніби під час відповіді на занятті в академії, в цей момент відчув: «Я – НИХТО». Ця ситуація вчинкової активності студента може супроводжуватись (як було зазначено вище) підвищеним рівнем тривожності як міри неадекватності між я-образом (когнітивна підструктура «Я- концепції») і реальною поведінкою, суб'єктивною інтерпретацією реакції інших людей (в нашому разі викладачів) в умовах навчально-професійної діяльності. На думку К. Роджерса, «індивід прагне, з одного боку, привести у відповідність з уявленнями про себе, тобто зі своїм реальним «Я», якомога більше своїх зовнішніх переживань. З іншого боку, він намагається зблизити уявлення про самого себе з тими глибинними переживаннями, які складають його «ідеальне Я» і відповідають тому, яким він хотів би бути» [4, с. 136]. Тому і набирають для студента такої цінності взаємини з викладачами, від характеру та змісту яких залежить укріплення позицій свого «Я» або можливий вибір у критичній ситуації внутрішньо-особистісного конфлікту подолання розбіжностей у структурі «Я».

Недооцінка викладачами взаємин «студент-викладач» – це те реальне психологічне поле, в якому формується «Я-концепція» майбутнього фахівця в умовах навчально-професійної діяльності. З огляду на це, можна стверджувати про наявність потреби в спілкуванні студентів і викладачів в позааудиторний час.

Викладачі також мають потребу в спілкуванні зі студентами, однак вона дуже часто не знаходить відгуку в останніх. Якщо ж воно й ініціюється (передусім викладачем), то проходить мало продуктивно й не завжди досягає поставленої мети через неузгодженість інтересів учасників такого спілкування. Нормативність спілкування задається, зазвичай, викладачем, який прагне репрезентувати себе. Тому воно уявляється студентові як примусове, з відсутністю, за висловом самого студента, «вільного спілкування». Якщо ж потребу в спілкуванні реалізує студент, зміст його пов'язується лише з навчальною діяльністю: «Інколи маю потребу в спілкуванні з викладачем. Тим більше, якщо таке спілкування глибше розкриває тему заняття»; «Ні, не маю такої потреби. Хіба що, коли йдемо на практику і готую конспекти»; «Здебільшого ні. Хіба якщо з предмета щось не зрозуміло, і то не завжди». Значно рідше спілкування за своїм змістом набуває особистісного характеру. Хоча потреба в ньому у студентів існує: «Маю потребу в спілкуванні з викладачем як з людиною, а не просто як з викладачем того чи іншого предмету».

Викладачі мають потребу в спілкуванні з тими студентами, які «не вільно почуваються в групі», саме в ньому «студенти більше розкриваються перед тобою». Вони переживають інтерес і задоволення від такого спілкування, інколи скаржаться на брак часу для нього. В чому ж причина таких розбіжностей в позиції студентів і викладачів стосовно спілкування між ними? Одну з причин можна знайти, проаналізувавши характер труднощів, яких зазнають студенти і викладачі в спілкуванні між собою. Результати невеликого емпіричного дослі-

---

дження показують, що більшість викладачів всю вину за труднощі взаємин зі студентами покладають виключно на студентів: «З боку студентів ображає небажання вчитися»; «Стикаюся з байдужістю, невихованістю студентів»; «Труднощі в їхній невідвертості, замкнутості» тощо. Лише невелика частина опитаних викладачів розуміють взаємини як двосторонній процес, і труднощі пов'язують з обома суб'єктами взаємодії: «Не завжди розуміємо один одного»; «Розбіжність у поглядах і морально-етичних нормах поведінки викладачів і студентів»; «Вимагаєш від студентів виконувати те, що самому (самій) не подобається».

Дослідження виявило, що лише 6,3% студентів не зазнають ніяких труднощів. 55,2% всіх труднощів студенти пов'язують лише з викладачами: «нерозуміння студентів», «нав'язування своєї думки», «грубий тон» тощо, 15,6% труднощів викликані самим студентом: «нерішучість, страх», «залежність від викладача» тощо. 29,2% труднощів залежать від обох учасників: «нерозуміння один одного», «немає довіри», «відсутня взаємодопомога, взаємопідтримка».

Саме переважання позицій «обвинувача» у студента і у викладача створює неподоланий бар'єр спілкування між ними. Через відмінність соціально-рольових статусів («викладач» і «студент»), нерозуміння важливості (чи небажання) допомоги студентові підняти свій статус до статусу: «ти – майбутній фахівець з вищою освітою», «ти – мій майбутній колега», створюється критична ситуація, коли вчинки студента, породжені його «Я-образом» вступають у суперечливість з оцінками його як особистості з боку викладача. «Якщо дехто вчинив якусь агресивну дію стосовно «Я-концепції», то це вже принциповий конфлікт. Людина може витримати все: її сподівання не виправдались, її примушуючи вийти з ролі і т.д., але якщо досягають на її «Я-концепцію», то тут вона чинить відчайдушний опір, що і є стрижнем конфліктності» [5, с. 23]. Розуміючи можливі соціальні наслідки конфліктності з викладачами, студенти намагаються уникати таких конкретних актів взаємин з викладачами, як спілкування з ними.

«Я-концепція» створюється в процесі порівняння себе з іншими людьми. Думка про себе постійно підкріплюється порівнянням себе з іншими людьми [5, с. 37]. Можна припустити, що ставлення студента до викладача визначається співвідношенням власної «Я-концепції» і системою уявлень про викладача. Якщо уявлення про себе («Я-образ») оцінюється позитивно, то часто виділені якості «приписуються» і тому викладачеві, якому студент симпатизує (механізм ідентифікації). Тут може мати місце і так звана ідеалізація, тобто завищена оцінка. «Оцінка особистісних якостей іншої людини тим вища, чим більше оцінювана людина подобається тому, хто оцінює» [2, с. 207]. Якщо відкритий конструкт власного «Я» розцінюється студентом як небажаний, негативний, то через захисний механізм проєкції може бути «приписаний» тому викладачеві, до якого студент ставиться негативно.

Отже, «Я-концепцію» студента – майбутнього фахівця з вищою освітою можна розглядати і як результат, і як умову функціонування його взаємин з викладачами. Є підстави вважати, що через механізм оптимізації міжособистісних взаємин у системі «студент-викладач» можна ефективно впливати (усвідомлено позитивно) на формування «Я-концепції» майбутнього фахівця з вищою освітою. Перспективною тут може бути як оперативна діагностика взаємин студента і викладачів з метою своєчасного їх коригування, застосування спеціальних соціально-психологічних прийомів активізації соціальної перцепції викладачів і студентів (наприклад, використання активних інтерактивних методик [3], так і розробка нових критеріїв професійної майстерності викладачів.

Щоб у майбутніх фахівців формувалась позитивна «Я-концепція», потрібно, аби внутрішні установки психотерапевта: 1) емпатія; 2) безумовне позитивне ставлення; 3) щирість і непідробленість у спілкуванні проявлялись у кожного викладача навчального закладу до кожного студента – майбутнього фахівця з вищою освітою.

Таким чином, виходячи з теорії психології про те, що «Я-концепція» – «відносно стійка, більшою чи меншою мірою усвідомлена система уявлень індивіда про самого себе, що переживається ним як неповторна особистість, на основі чого він будує свою взаємодію з іншими

людьми, свою трудову діяльність і ставиться до себе так чи інакше» – є результатом тривалого процесу розвитку особистості, який починається з моменту народження і здійснюється упродовж життя. Здобуваючи освіту у вищому навчальному закладі, молода людина не тільки формується як майбутній фахівець, а й розвивається як особистість. При цьому детально представити в єдиній теорії всі варіанти індивідуального особистісного розвитку в усіх сполученнях позитивних і негативних рис, які при цьому генеруються, неможливо. Проте доведено, що «Я-концепція» як цілісний, хоч і не позбавлений протиріч образ власного «Я», що виступає як установка по відношенню до самого себе і який включає ряд компонентів: когнітивний, емоційний, оцінково-вольовий, формується саме під час навчання у вищому навчальному закладі. Доведено, що особистісно-формуючою буде така система міжособистісних взаємин «студент-викладач», за якої студенти високо оцінюють «вагу» і «авторитет» викладача, а викладачі проявляють доброзичливість і принциповість. Отже, якщо за один з проявів домінування взяти вимогливість викладача, не відкидаючи його доброзичливості та поваги до іншої людини, то можна припустити, що студенти сприймають, як стосовно себе, так і значущого для них викладача принцип А.Макаренка: «Якомога більше вимогливості до людини, але разом з тим і якомога більше поваги до неї» [6, с. 229].

ЛІТЕРАТУРА

1. Берис Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М., 2006
2. Бодалев А.А. Личность и общение // Избр. тр. – М., 1993
3. Власенко В.В. Вчителі-учні: психологія взаємних оцінних ставлень. – К., 1995.
4. Годфруа Ж. Что такое психология: В 2 т. – Т.2: Пер.с франц. – М., 2002
5. Имуратов А.Т. Конфлікт і згода (основи когнітивної теорії конфліктів). – К., 1996.
6. Макаренко А.С. Твори: В 7 т. – Т.5. – М., 1998.
7. Основи психології: Підручник / За заг.ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця. – К., 2005.
8. Психологический словарь / Под.ред. В.П.Зинченко, Б.Г.Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1996.
9. Собчик Л.Н. Диагностика межличностных отношений (модифицированный вариант интерперсональной диагностики Т.Лири): Метод.руководство. – М., 1990.
10. Харин Ю., Стамбулов А. Преподаватель глазами студента // Среднее спец.образование. – 1989 - №6.
11. Сисоева С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка.– К., 2008.
12. Веракіс А.І., Завалевський Ю.І., Левківський К.М. Основи психології: Навч.посібник для студентів вищих навч. закладів . – К., 2005.

Рябова В.О.

ВЛИЯНИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ СТУДЕНТАМИ И ПРЕПОДАВАТЕЛЯМИ НА «Я-КОНЦЕПЦИЮ» БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

Статья посвящена проблеме формирования у будущих специалистов с высшим образованием положительной «Я-концепции». Рассматриваются особенности ситуации взаимоотношений преподавателей и студентов, механизмы воздействия на «Я- концепцию» будущего специалиста.

Ключевые слова: позитивная «Я-концепция», «поступок самопознания», конфликтность поступков ситуации, диагностика взаимоотношений, влияние на «Я-концепцию» студента.

Riabova V.

INFLUENCE OF RELATIONSHIP BETWEEN STUDENTS AND TEACHERS IN "SELF-CONCEPT" FUTURE SPECIALIST

This article discusses the problem of the formation for future professionals with higher education positive "self-concept". The features of the situation relationships of teachers and students, the mechanisms of influence "self-concept" on the future specialist are researched.

Keywords: positive "self-concept", "self-action", conflict situations, diagnostics relationship, the impact on "self-concept" of the student.

УДК 811.111:34

Тернова О.І., Коротка Н.В.

РОЛЬ І МІСЦЕ РОЛЬОВИХ КОМУНІКАТИВНИХ ІГОР У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ПРОФЕСІЙНОГО ЮРИДИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ В НЕЛІНГВІСТИЧНИХ ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

У статті висвітлюється практична користь застосування рольових комунікативних ігор під час навчання англійській мові професійного юридичного спрямування в нелінгвістичних вищих закладах освіти. Розглядаються функції, структура рольової комунікативної гри та її значення у формуванні професійних навичок спілкування, засвоєння норм професійної поведінки під час підготовки юристів.

Ключові слова: професійне спілкування, професійно-орієнтована юридична термінологія, мовленнєві навички (лексичні, граматичні, фонетичні) у галузі юриспруденції і правознавства, рольова комунікативна гра.

Сьогодні не викликає сумніву той факт, що темп сучасного життя країни і пов'язані з цим нові цілі, масштаби і спрямованість перетворень потребує великої кількості фахівців, які практично володіють однією чи навіть кількома іноземними мовами. Корінні зміни української освітньої системи, зокрема вищої школи, входження до світового та європейського освітнього просторів, участь у Болонській конвенції ставлять високі вимоги до володіння іноземними мовами і визначають підхід до їх вивчення в нелінгвістичному закладі освіти.

Забезпечити активне опанування випускниками нелінгвістичного вузу іноземною мовою як засобом формулювання і висловлення думок у повсякденному спілкуванні і в царині відповідної спеціальності – провідна мета навчання. Донедавна одним з основних завдань викладачів іноземних мов у нелінгвістичному вищому навчальному закладі було навчити студентів юридичних спеціальностей розуміти і перекладати професійні тексти, а саме з англійської на українську. Здатність вільно висловлювати власну думку і вести бесіду на професійну тему розглядалась як другорядна. Однак перетворення, що останні роки відбуваються в економіці, юриспруденції та загалом в українському суспільстві сприяли розумінню того, що професійна діяльність юристів, правознавців, адвокатів і співробітників правоохоронних органів не обмежується лише рамками однієї країни і пов'язана з необхідністю спілкуватися з колегами з інших держав. Це ставить питання про підготовку фахівців-юристів з високим рівнем професійної культури. За останні кілька десяти років саме англійська мова набула ознак міжнародної по всьому світу. Вивчення та обмін передовим досвідом у будь-якій сфері діяльності, зокрема у правознавчій, сьогодні вже неможливо уявити без досконалого володіння англійською мовою.

Професійне спілкування передбачає не тільки вільне володіння англійською мовою в межах можливих соціальних контактів, але й вільне володіння професійно-орієнтованою юридичною термінологією, навичками правильно і точно робити переклад, мати достатні знання для опрацювання англійської літератури за фахом.

Основи оволодіння англійською професійно-орієнтованою лексикою закладаються у вищому навчальному закладі, тому саме у вищих займаються розробкою і впровадженням нові-